

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: “Bir Hesaplaşma Hazırlığı”^(*)

Serdar ŞAHİNKAYA^(**)

Öz: Cumhuriyetin ilk dört yılı büyük bir onarımla geçmiştir. Devletin örgütlenmesinde kurumsallaşma gayretleri nerede ise tamamlanmış, ekonominin inşasında da politika tartışmaları hızlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin kadroları, dört yaşındaki genç Cumhuriyeti geleceğe taşımak üzere netleşmek amacıyla üç büyük sayımı gerçekleştirdiler: Nüfus Sayımı, Tarım Sayımı ve Sanayi Sayımı. 13.640.270 kişilik ulus devletin tarım ve sanayi sayımı sonuçlarına dair bulgular oldukça zayıftır.

Konumuz olan 1927 Sanayi Sayımına göre 65.245 işletme ve 256.855 çalışan ile sınıai yapı, çok zayıf bir duruma işaret ediyordu. Bu işletmelerin nerede ise yüzde 70’i bir ya da iki – üç kişilik kurumsallaşmamış aile işletmeleriydi ve sektörel yapı itibariyle Osmanlı’nın 1917 Sanayi vaziyetinden çok da farklı değildi.

Sanayi işletmelerinin yüzde 45’i tarım, yüzde 18’i dokuma, yüzde 11’i maden çıkarımı gibi geleneksel üretici karakterde idiler ve bu işletmelerin sadece yüzde 4’ünde motor gücü kullanılmaktaydı. İşletmelerin coğrafi olarak dağılımına bakıldığında; başta İstanbul olmak üzere İzmit, Bursa, Balıkesir, Manisa, Denizli, Gaziantep, Kastamonu ve Ankara’da yoğunlaşmışlardı.

Sanayi sayımı sonuçları ile açığa çıkan sınıai altyapı, Cumhuriyet rejimini kendisini güvende hissettirmekten oldukça uzaktı. Cumhuriyetçiler bir karar vermek zorunda idiler. 1930’a kadar özel kesimi çeşitli teşviklerle desteklemeyi ihtiyatı elden bırakmadan sürdürdüler. Fakat başta İstanbul olmak üzere girişimcilerdeki hâkim ithalatçı karakter bir türlü üretici karaktere bürünmüyordu.

Ve hesaplaşma 1930’un Nisanında Ankara’da toplanan Sanayi Kongresi ve sonrasında yapıldı. 1933 yılında hazırlanan Birinci Sanayi Planı ile birlikte Cumhuriyet sihirli bir denklem ile yoluna devam etti. O sihirli denklem: Demiryolları + Sanayileşme = Devletçilik idi.

^(*) Bu metin, Çalışma ve Toplum Dergisi’nin Şinasi YELDAN Özel Sayısı için tasarlanmıştır. Metnin ilk bulguları, TSBD, 13. Sosyal Bilimler Kongresi’nde ODTÜ, 5 Aralık 2013’te sunulmuştur. Araştırmanın hazırlanmasındaki katkıları nedeniyle meslektaşım Dr. Oktay Küçüköremiçi’ye ve Aysa Şahinkaya’ya teşekkür ediyorum.

^(**) Dr. İktisatçı. 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu Koordinatörü.

Anahtar Kelime: 1927 Sanayi Sayımı, Demiryolları, Türkiye’de Devletçilik ve Sanayileşme

The First Industrial Census of our Republic in 1927:

“A Preparation for a Revenge”

Abstract: The first four years of the Republic of Turkey was mostly about a great recover. The institutional arrangements to found the new state was almost ready, and political discussions regarding building a new economic structure were accelerated

Mustafa Kemal Atatürk and the staff of the new republic had realized three crucial census: Census of Population, Census of Agriculture and Census of Industry. The aim of these census was to carry four-years-old republic into the future.

It is a fact that the findings of these census for the 13.640.270 million populated nation-state, were not that much strong.

According to the Industrial Census of 1927, the industrial structure was composed of 65.245 business enterprises and 256.855 employees. The 70% of these enterprises were mostly family businesses and the structural characteristics of these enterprises were not significantly different then the situation those of the Ottoman Industry in 1917.

It is important to add that the 45% of these enterprises were in agriculture, 18% in weaving and 11% in the mining industry.. In line with the traditional manufacturing characteristics, only %4.3 of them were using engine power during production process. When we look at the geographical breakdown of these enterprises, it is possible to say that they concentrated in the big cities such as İzmit, Bursa, Balıkesir, Manisa, Denizli, Gaziantep, Kastamonu and Ankara but mostly in İstanbul.

According to the findings of the Census of Industry, it was difficult to say that the industrial infrastructure could have provided a trustful future for the new Republic. Therefore, it was the time to make a decision for the Republicans. They have carefully continued to support private sector with some incentives up to 1930. However, especially in Istanbul, entrepreneurs prefer to import of goods rather than manufacturing, in general.

At the end, the revenge was done in the Industrial Congress held in Ankara, in April 1930,. After that the Republic of Turkey carried on its’ way with a magical equation which was stated in the First Industrial Plan, 1933. The magical equation was: Railways + Industrialization = Statism....

Key Words: Industrial Census 1927, Railways, Statism and Industrialization in Turkey

Giriş

Cumhuriyetin ilk yılları, bir onarım sürecidir. Genleşen tarlalar sürülebildiğince sürülmüş, tavlanmış, dallanıp budaklanan ağaçlar aralanmış, budanmış. Yakılıp yıkılan ev ve dükkânlar, az buçuk onarılmıştır. Toplumun yoğun çalışmasına, Devletin kuruluş çabaları da eklenmiş, dört koca yıl rüzgâr gibi geçmiştir (Toy, 2007).

Hilafet kaldırılmış, Tekke ve Zaviyeler kapatılmış, Şeriye ve Evkaf Vekâleti lağvedilmiş, Eğitim Birliği Kanunu, Medeni ve Ceza Kanunları ile Kabotaj Kanunu kabul edilmiştir. Farklı bir ifade ile 1927’ye gelindiğinde devrimlerin büyük bir bölümü gerçekleştirilmiştir.

Sanatçı, gazeteci, milletvekili, öğretmen, müzisyen ve denizcilerden oluşan toplam 285 kişinin görevli olduğu dünyanın ilk yüzer sergisi *Seyri Türkiye*’nin tam seksen altı gün süren yolculuğu büyük bir gururla tamamlanmıştır. İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuş, Alpullu Şeker Fabrikası ve Kayseri’de Uçak Montaj Fabrikası açılmıştır.

Bir yandan idari yapılarda kurumsallaşma, bir yandan da ekonominin inşası büyük bir gayretle, adım adım sürdürülmektedir. Ancak Cumhuriyet kadroları; *“bilmediklerini tanımlayamayacaklarını, tanımlayamadıklarını ölçemeyeceklerini, ölçemediklerini de yönetemeyeceklerinin”* farkındadırlar. Cumhuriyet demografik ve iktisadi varlığını ölçmeye kararlıydı (Şahinkaya, 2009).

Önemli adımlardan ilki nüfus sayımıdır. Yeni atılımlara hazırlanan bir toplum, içinde bulunduğu durumu ve imkânlarını ve gelişme akslarını saptamak zorundadır (Dik, 2012). Bundan dolayı 1927 yılı sadece nüfus sayımının değil, tarım, ticaret ve bu araştırmanın konusu olan sayımlarının da yapıldığı bir yıldır. Üretici katmanların/sektörlerin dökümü hazırlanmalıdır: Nüfusun büyüklüğü nedir? Ya da biz kaç kişiyiz? İkinci olarak, tarımsal ekilebilir arazi büyüklüğü ve bu arazilerin mülkiyet dağılımı. Üçüncüsü de sanayi potansiyeli. Tarım ve sanayie ait bilgi ve bulgular iktidarın toprak siyaseti ve sanayiinin devletçe tanzim ve teşviki için elzemdir. Bu bağlamda; Merkez İstatistik Umum Müdürü Belçikalı istatistik uzmanı *Camille Jacquart* (Yıldırım, 2010:7-36) yönetiminde 1927 yılı ekim ayında Cumhuriyetin ilk *nüfus, ticaret ve tarım* sayımları yapıldı. Aralık ayında da *Sanayi Sayımı* gerçekleştirildi. Tütengil Hocamızın satırlarıyla; *nüfus ve tarım sayımlarını, sanayi sayımının izlemesi, rastlantıdan öte yakın geçmişle ve gelecekle hesaplaşmanın 1927 yılı olarak planlandığını gösterir* (Tütengil, 1980: 55 – 56).

1927 Ankara'sı... Genç Türkiye'nin Başkenti

<https://www.birsence.com/goremedigimiz-turkiye-sergisi/1927-ankara-gencturkiyeninbaskenti/>

Nüfus ve Tarım Sayımının Ana Çizgileri

1927 yılı Ekim ayında yapılan nüfus ve tarım sayımlarına ilişkin bazı temel bulgular aşağıdaki gibidir.

Türkiye'nin nüfusu 13 Milyon 648 bin 270 kişidir. Bu nüfusun yüzde 51,8'i kadın, yüzde 48,2'si erkektir. 7 yaş üzerinde okuma yazma oranı yüzde 10,6 gibi oldukça düşük düzeydedir.

1927'nin Türkiye'sinde 63 il, 328 ilçe, 699 bucak... Yaklaşık olarak 40.991 yerleşme merkezi tespit edilmiş olup km² ye 18 kişi düşmektedir.

Nüfusu 40.000 den büyük yerleşim yerleri olarak;

İstanbul 673.029 kişi, İzmir 153.845, Ankara 74.784, Adana 72.652, Bursa 61.451, Konya 47.286 kişiye sahip kentlerdir.

Tarım Sayımına dönük kimi tespitler ise;

Genel nüfusun yüzde 67,7'sine tekabül eden 1.754.239 çiftçi ailesi 43.637.727 dönüm arazide tarımsal faaliyette bulunmaktadır.

Ortalama hane halkı büyüklüğü 5 kişidir. Aile başına 25 dönüm (2,5 hektar) tarımsal arazi ve ortalama 2 hayvan düşmektedir.

Yaklaşık 43.637.727 dönümlük tarım yapılan arazinin yüzde 89,5'inde tahıl ekilmektedir. Sınai bitkilerin payı yüzde 6,6, baklagillerin payı da yüzde 3,9'dur

(DİE, 1970: XIII – XIV). Dört yaşındaki Cumhuriyetin tarımsal yapısı oldukça ilkeldir. Cumhuriyetçi kadrolar Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün “*üreten köylü, milletin efendisidir*” sözü doğrultusunda köylüyü çiftçi yapma gayretlerine hız verecektir. Zira Cumhuriyet 1923’te yoksul bir köylüler ülkesinde kurulmuştur. Henüz bir çiftçiler ülkesi değildir. Köylü yoksunluk ve büyük ölçüde yoksulluk içindeki yaşamını basit tarımla sürdürmektedir (Kuruç, 2015: 240).

Türkiye, 1927 İdari Bölünüş

www.loc.gov/resource/g7431f.ct003172

Yukarıdaki linkte yayıncı olarak İstanbul:Kitaphane-yi Sûdî. 1927 notu vardır.

1927 Öncesindeki Sanayi ve Sanayi Sayımları

Cumhuriyet öncesinde, Osmanlı Devleti’nin son döneminde sanayileşmeye yönelik girişimler, çoğu kez Batı’daki gelişmelere bir özlemi, öykünmeyi ifade eder. İslah-ı Sanayi Komisyonu, Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı v.b. gelişmeler sanayileşmeyle ilgili değişik sorunlara eğilirken ülkelerin maddi koşulları çoğu kez göz ardı edilir (Şahinkaya, 2009: 5- 12).

Ticaret ve Ziraat Nezareti (Bakanlığı) tarafından, 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerinde, yani ülkenin en gelişmiş yörelerinde düzenlenen sanayi sayımlarının sonuçları 1917 yılında *1329, 1331 Seneleri Sanayi İstatistikî* adı ile yayınlanmıştır (Ökçün, 1971). Bu sayımların sonuçlarına göre 1915 yılında sınai

tesislerin toplam sayısı 282’dir. Sektörlere göre dağılımı örneklendirildiğinde ise öne çıkanlar; 33 un değirmeni, 9 makarna, 6 konserve, 4 bira fabrikası, 2 tütün mağazası, 4 buz, 7 tuğla, 6 kireç, 8 kutu, 5 yağ, 3 sabun imalathanesi, 2 porselen imalatı ve elmas traşçılık, 13 debbağhane (deri işleme), 13 marangoz ve doğrama atelyesi, 13 yün ve 5 pamuk ipliği ve dokuma, 41 ham ipek, 6 ipekli dokuma ve 13 sair dokuma fabrikası, 43 matbaa ve sair kâğıt imalatı, 8 sigara kâğıdı ve 3 kimyasal ürün tesisidir.

Bahsedilen sanayi istatistiklerinden hareketle bir iki saptama yaparak Cumhuriyetin ilanı öncesindeki sınai alt yapıya ilişkin sayısal tespitleri, farklı bir ifade ile devralınan sınai alt yapıyı şöyle özetleyebiliriz:

Öncelikle, bu sayımların o dönemin imkânları dâhilinde oldukça kapsamlı bir sanayi envanteri niteliği taşıdığı söylenebilir. Mevcut 282 tesisten faal durumda olanların (*işletmede olanlar*) sayısı 194 adettir. Farklı bir ifade ile envanter kapsamındaki şirketlerin yüzde 69’u üretimde olup yaklaşık olarak yüzde 30’u ise kapalı ya da gayri faal durumdadır. Bununla birlikte; kuruluş tarihleri belli olan 255 işletmeden 72’si (*yüzde 28*) 1908’den sonra, II. Meşrutiyet’in ivmesi ile kurulmuştur.

Bu sayısal gelişmeye rağmen sanayi kesimi fevkalâde ilkel bir nitelik taşımakta idi. Toplam üretim değerinin 1913’de yüzde 83,5’i, 1915’de de yüzde 82,3’ü gıda ve dokuma sanayiinden kaynaklanıyor ve bu iki sektör aynı yıllarda toplam işçi sayısının sırasıyla yüzde 71 ve yüzde 75,8’ini istihdam ediyordu.

Alt sektörlerle inildiğinde bu ilkelik daha da çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır; Değirmencilik, tütün işleme, debagat, yünlü dokuma ve iplik ve ham ipek üretimi, toplam sınai üretim değerinin 1913’te yüzde 80,3’ü, 1915’te ise yüzde 83,1’ini oluşturuyordu. İstihdam edilen işçi sayısı bakımından da bu beş üretim kolunun payı aynı yıllarda yüzde 66,5 ve yüzde 61,2’ idi.

Kısacası, buğday öğütmek, tütün ve deri işlemekten ve geleneksel ipekçilikten oluşan üretim faaliyetlerinin bütünü ile gerçek anlamda bir sanayi olmadığı, Osmanlı ekonomisini büyük ölçüde sanaysiz bir ekonomi sayılabileceği ve toplumun sınai ürün tüketiminin esas olarak ithalat yoluyla karşıladığı tespiti abartılı sayılmamalıdır (Boratav, 1988: 24). Zira Osmanlı Devleti 18. Yüzyılda İngiltere’den kalkan Sanayi Devrimi trenine binmeden ve yatırımcılığı öğrenmeden tarihin arşivindeki yerini almıştır.

1927 Sanayi Sayımı

1927 Sanayi Sayımı dört yaşındaki Cumhuriyetin, ülkenin sanayi sektörüne ait “ilk ilmi rakamları toplu olarak bulabilecekleri ciddi bir yayındır” (DİE, 1969:3). 1927 Sanayi Sayımı sonuçları 1928 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından İstanbul Cümhuriyet Matbaasında Arap harfleri ile basılmıştır. Günümüz Türkçesi ile basılan kitapta sayım için “1927 sanayi sayımının bir özelliği de sayımda kullanılan târif ve metodolojinin bugünkü Birleşmiş Milletler tavsiyelerine çok yakın oluşu ve dünya istatistikçileri arasında isim yapmış Belçikalı uzman Camille Jacquart bu sayımı bizzat yönetmiştir” notu düşülmüştür. Sayımın kritik bir başka özelliği de “Esas ve Usuller” kısmından. Not edelim:

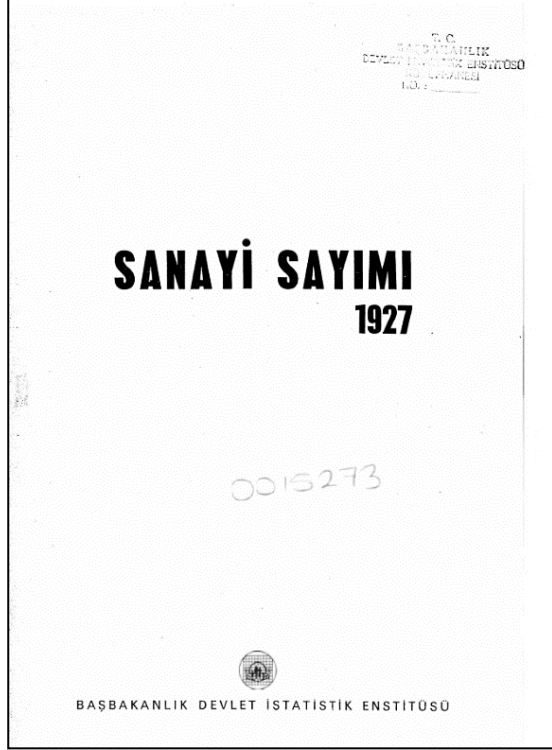
“Başlıca gelir kaynağı tarım olan ve sınai faaliyeti herşeyden evvel toprak mahsullerini değiştirmeye yönelmiş bir memlekette sanayinin ayrılmasını, işlenen ham maddenin mahiyetine oturtmak zorunluluğu vardır. Ve bu şekilde bir ayırım ile sanayinin gelişmesindeki meyil ve tarım ile sanayi arasında var olan bağlantı hakkında bir fikir almak daha ziyade ümit vericidir. Bundan ötürüdür ki 95 bölüm olan sanayi sınıfları bu esasa göre düzenlenmiştir”.

Yeri gelmişken Cumhuriyetin 1923 – 1929 dönemindeki imalat sanayi ve sanayi politikaları üzerine Uğur Korum’un ayrıntılı çalışması, (Korum, 1982) Sanayi Sayımı bulguları ile birlikte değerlendirilmesinin isabetli olacağı not edilmelidir.

Anlıyoruz ki 1927 Sanayi Sayımı 95 alt sektörü / iş kolunu kapsamaktadır.

Çalışmamızda sanayi sayımının bulguları 12 tablo halinde analiz edilmektedir. Tabloları oluştururken sektör isimlerinde orijinalin korunmasına gayret gösterilmiştir.

1) 95 alt sektörde 65.245 işletme ve bu işletmelerde 256.855 çalışan bulunmaktadır. İşletmelerin 28.439’u (yüzde 43,6) tarım, evcil hayvanlar, balık ve ev ürünleri sanayiine aittir. İkinci sırayı yüzde 28.61 ile maden sanayi, maden işleme ve makine onarım ve imalatı, üçüncü sırayı da 9.353 işletme ile dokuma sanayi

almaktadır. Çalışan sayıları bakımından irdelediğimizde; ilk sırada doğal olarak tarım, evcil hayvanlar..... sektörü gelmektedir. İşletme sayısı açısından üçüncü sırada olan dokuma sektörü çalışan sayısı açısından ikincidir. Bu da dokuma sanayiinin emek yoğun karakterini öner çıkarmaktadır. 10 ana sektör temelindeki tabloda göze çarpan hususlardan bir diğeri de istihraç sanayi ile maden işleme ve makine onarım sektörlerinin de emek yoğun iş kolları arasında yer alışlarıdır.

Tablo 1: İşletme Sayısı ve Çalışanlar

Sektörler	İşletme Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
İstihraç sanayii (maden çıkarma)	556	0,85	18.932	7,37
Tarım, evcil hayvanlar, balık ve ev ürünleri sanayii	28.439	43,59	110.480	43,01
Dokuma sanayii	9.353	14,34	48.025	18,70
Ağaç sanayii ve diğer bitki maddeleri sanayii	7.896	12,10	24.264	9,45
Kâğıt ve karton sanayii	348	0,53	2.792	1,09
Maden sanayii, maden işleme ve makine onarımı ve imalâtı	14.752	22,61	33.866	13,18
Bina ve inşaat sanayii	2.877	4,41	12.345	4,81
Kimya sanayii	697	1,07	3.107	1,21
Karma sanayii	16	0,02	455	0,18
A. Elektrik sanayii	90	0,14	1.350	0,53
Çeşitli sanayii				
B. Diğer çeşitli sanayii	221	0,34	1.239	0,48
Toplam	65.245	100,00	256.855	100,00

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

2) İşletmelerin çalışan sayılarına göre bölünüşlerinde ilk sırayı 2 ve 3 kişilik işletmeler almaktadır. 65.245 işletmenin 23.332'si bu türden işyerleridir. Nerede ise aynı sayıdaki, 16 işletme farkla, 1 kişilik işletmeler de ikinci sıradadır. Burada sanayi sektörünün hâkim karakterinin küçük işletmeler/atölyeler olduğu tespiti yapılmalıdır. 6 ile 20 kişilik işletmeleri küçük sanayi. Bunlar, 5.128 işletme ile toplamın yüzde 7,86'sıdır, 21 ile 100 kişilik çalışan sayısı olan işletmeleri orta sanayi olarak kabul edersek 717 şirketi yani toplamının yüzde 1,09'u, 101 ve daha çok sayıda çalışanı olan şirketleri büyük sanayi olarak kabul edersek de sadece 155 şirket toplamın yüzde 0,24'üdür.

Tablo 2: İşletmelerin Çalışan Sayısına Göre Bölünüşü

Çalışan sayısına göre işletmeler	Çalışan Sayısı	%
Bir kişilik işletmeler	23.316	35,74
Bir kişi ve aile efradından kurulu işletmeler	4.914	7,53
2 ve 3 kişilik işletmeler	23.332	35,76
4 ve 5 kişilik işletmeler	7.683	11,78
6 ve 10 kişilik işletmeler	3.940	6,04
11 ve 20 kişilik işletmeler	1.188	1,82
21 ve 50 kişilik işletmeler	551	0,84
51 ve 100 kişilik işletmeler	166	0,25
100 ve daha fazla kişilik işletmeler	155	0,24
Toplam	65.245	100,00

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

3) 51 kişiden fazla çalışanı olan işletmeleri büyük işletme olarak tanımlayarak bir sektörel dağılım tablosu oluşturduğumuzda, büyük işletme sayısının 321 olduğunu saptayabiliriz. Büyük işletmelerin yüzde 60'lık bölümü iki sektöre aittir: Yüzde 30,53 ile tarım, yüzde 29,91 ile dokuma sanayii. Diğer sektörleri de büyükten küçüğe doğru sıralayalım: Ağaç ürünleri, maden sanayi, bina inşaatı sanayi, kâğıt ve karton sanayi v.d.

Tablo 3: 51 Kişiden Fazla Çalışanı Olan İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	İşletme Sayısı	%
Tarım sanayii	98	30,53
Dokuma sanayii	96	29,91
İstihraç sanayii (maden çıkarma)	51	15,89
Ağaç ürünleri sanayii	29	9,03
Maden sanayii	16	4,98
Bina inşaatı sanayii	13	4,05
Kâğıt ve karton sanayii	7	2,18
Elektrik sanayii	7	2,18
Kimya sanayii	3	0,93
Karma sanayii	1	0,31
Toplam	321	100,00

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

4) Sanayi iş kollarına göre 4 kişiden az ve 4 kişiden fazla çalışan işletmelere dair bilgilerin tasnifinden görülmektedir ki, hemen çoğu sektörün çalışan sayısı 4 kişiden azdır. Bu tespit Tablo 1 ile de birebir uyumludur. Elektrik sanayii ve maden çıkarma sanayiinde 4 kişiden fazla çalışan atölye/işletme sayısı ortalamanın üzerinde iken kâğıt sektöründe durum daha dengeli görülmektedir. Kurumsallaşma arttıkça uygun ölçüğe doğru kapasite artışları ile çalışan sayıları da artmaktadır.

Tablo 4: Sektörlere Göre 4 Kişiden Az ve 4 Kişiden Fazla Çalışanlar

Sektörler	4 kişiye kadar %	4 kişiden fazla %
İstihraç sanayii (maden çıkarma)	39.03	60.97
Tarım, evcil hayvan av ve balıkçılık sanayii	78.00	22.00
Dokuma sanayii	73.71	26.29
Ağaç mamulü ve diğer bitki maddesi sanayii	82.87	17.13
Kâğıt ve karton sanayii	49.43	50.57
Maden sanayii	89.39	10.61
Binalar ve inşaat sanayii	56.73	43.27
Kimya sanayii	71.73	28.27
Karma sanayii	37.50	62.50
Çeşitli sanayii A-Elektrik	36.70	63.30
B-Diğer sanayii	86.90	13.10

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi düzenlememiz

5)Aşağıda yer alan Tablo 5; 4 ve daha fazla çalışan sayısı olan işletmelerde personelin cinsiyet, uyruklu ve mesleki/sosyal statülerini göstermektedir. 13.683 işletmede toplam 165.886 kişi istihdam edilmektedir. Çalışanların sektörlere göre dağılımına bakıldığında; yüzde 42,7'si tarım, yüzde 21'i dokuma, yüzde 11,4'ü maden istihraçı, yüzde 8'i de ağaç ürünleri sektörlerinde istihdam edilmektedir.

165.886 çalışanın 10.941'i patron, 7.817'si memur, 147.128'i de işçi statüsündedir. İşçilerin 22.684'ü yani yüzde 15,4'ü 14 yaştan küçüktür. 124.444'ü de (yüzde 84,6) 14 yaşından büyüktür.

Uyruklu ve cinsiyet eksenleri açısından tablodaki bulgular özetlersek;

10. 941 patronun... 10.786'sı erkek, 155'i kadın.
10.299'u Türk, 642'si yabancıdır.
7.817 memurun.... 6.208'i erkek, 609'u kadın.
7.155'i Türk, 702'si yabancıdır.
147.128 işçinin 109. 488'i erkek, 37.640'ı kadın.
146.781'i Türk, 347'si yabancıdır.

14 yaşından küçük işçilerin yüzde 36'sı, 14 yaşından büyük işçilerin yüzde 23,7'si kadındır.

Tablo 5: İşletmelerde Çalışanların Sektörleri, Cinsiyetleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı (4 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler)

			Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt	Maden	Bina	Kimya	Karma	Çeşitli Sanayii		Toplam
												Elektrik	Diğer	
İŞLETME SAYISI			339	6.255	2.459	1.352	176	1.564	1.245	197	10	59	27	13.683
PATRON		Yabancı	22	196	109	96	30	89	21	18	1	10	10	602
	Erkek	Türk	257	4.679	1.570	1.305	171	1.192	730	194	15	50	21	10.184
		Toplam	279	4.875	1.679	1.401	201	1.281	751	212	16	60	31	10.786
		Yabancı	2	11	17			9	1					40
	Kadın	Türk		36	46	8	4	13	2	5			1	115
		Toplam	2	47	63	8	4	22	3	5			1	155
														10.941
MEMUR		Yabancı	121	219	56	45	22	77	16	35	1	77	15	684
	Erkek	Türk	809	1.956	665	496	371	232	133	142	35	618	67	5.524
		Toplam	930	2.175	721	541	393	309	149	177	36	695	82	6.208
		Yabancı		3	14							1		18
	Kadın	Türk		77	1.353	3	9	6	1	5		3	134	1.591
		Toplam		80	1.367	3	9	6	1	5		4	134	1.609
														7.817

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı"

			Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt	Maden	Bina	Kimya	Karma	Çeşitli Sanayii		Toplam
												Elektrik	Diğer	
14 YAŞINDAN KÜÇÜK İŞÇİ		Yabancı		2	1	62			2			3		70
	Erkek	Türk	633	7.426	2.660	1.180	138	1.437	843	143	21	21	5	14.507
		Toplam	633	7.428	2.661	1.242	138	1.437	845	143	21	24	5	14.577
		Yabancı		3		30								33
	Kadın	Türk	5	5.684	1.985	210	22	11	75	39	1	42		8.074
		Toplam	5	5.687	1.985	240	22	11	75	39	1	42		8.107
														22.684
14 YAŞINDAN BÜYÜK İŞÇİ		Yabancı	15	21		92	1	40				2		171
	Erkek	Türk	17.013	37.664	12.249	8.779	1.618	7.797	6.559	1.409	368	975	309	94.740
		Toplam	17.028	37.685	12.249	8.871	1.619	7.837	6.559	1.409	368	977	309	94.911
		Yabancı				73								73
	Kadın	Türk	72	12.901	14.201	971	167	342	340	206	14	111	135	29.460
		Toplam	72	12.901	14.201	1.044	167	342	340	206	14	111	135	29.533
														124.444
Genel Toplam			18.949	70.878	34.926	13.350	2.553	11.245	8.723	2.196	456	1913	697	165.886

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi düzenlememiz

6)İncelemekte olduğumuz 1927 Sanayi Sayımına ait önemli ayrıntılardan biri de sayım kapsamındaki işletmelerin kullandıkları motorlar ve türleri ile elde ettikleri beygir güçleridir. Bu bilgiler, bir anlamda işletmelerin çevirici güç kapasitelerinin ayrıntılarıdır.

6, 7 ve 8 nolu tablolar birlikte incelendiğinde sektörler, motor tipleri ve çevirici güç kapasiteleri hakkında şu tespitler yapılabilir:

- 65.245 işletmenin sadece 2.822 adedinde (yüzde 4,3) motor bulunmaktadır. 62. 423 işletme motor gücünden yoksundur. Sanayide toplam olarak 163.548 beygir gücünde 4.850 adet motor bulunmaktadır. Bu motorlardan tahrik türlerine göre ilk sırayı 2.595 adet (yüzde 53.03) ile elektrik motorları, ikinci sırayı da 1.212 motor ile yağ – petrol ve benzinle işleyen motorlar paylaşmaktadır. Buhar ile işleyen 605 motor sayı olarak üçüncü sırada yer alsa da yarattığı beygir gücü itibarıyla (37.854) ikinci sıradadır. Gaz yağı ile işleyen motorlar adet olarak son sırada yer almasına rağmen ürettiği beygir gücü açısından rüzgâr ile işleyen 113 motordan daha yüksek bir güç vermekte / katkıda bulunmaktadır.

Tablo 6: Motorların Cinsleri ve Beygir Gücü

	Motor Sayısı	Beygir Gücü (toplam)
Su ile işleyen motor	252	6.388
Buhar ile işleyen motor	605	37.854
Gazyağı ile işleyen motor	73	1.579
Yağ, petrol, benzin ile işleyen motor	1.212	29.218
Rüzgâr ile işleyen motor	113	1.286
Elektrik ile işleyen motor	2.595	87.223
Toplam	4.850	163.548

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi düzenlememiz

- Motor tiplerin ve sektörler / iş kolları biraz daha yakın plan bakalım:
- * Su ile çalışan motorlar özellikle tarımsal sanayinde kullanılmaktadır. (252 motordan 165'i).
- * Buharlı motorlar; tarımsal sanayinde (605'te 300); dokuma sanayii (68) ve ağaç ürünleri sanayinde (62) iş görmektedir.
- * Gaz yağı motorları ağırlıklı olarak tarım sanayinde (73'de 35) tercih edilmektedir.
- * Petrol ve yağ ile işleyen motorlar; tarım sanayii ile (1.212'de 602), maden sanayii (171), dokuma sanayii (112) ve ağaç mamulleri sanayinde (108) dir.

* Rüzgâr ile işleyen motorlar ağırlıklı olarak (113'te 107) açık alanlardaki maden istihraç sanayiinde kullanılmaktadır.

* Elektrik motorları tarım sanayiinde (2595'de 692), maden - maden işleme sanayiinde (496), elektrik sanayiinde (166) adettir.

■ Toplam 480 motorun sektörel dağılımı büyükten küçüğe doğru aşağıdaki biçimde sıralanabilir. Ayrıntılar Tablo 8'dedir.

Tarım, 1795 motor.

Ağaç ürünleri, 709 motor.

Maden, 691 motor.

Dokuma, 520.

Diğer Sanayii, 356 motor.

Maden istihraç, 298 motor.

Kâğıt, 222 motor.

Kimya, 151 motor.

Bina İnşaatı, 91 motor.

Karma Sanayii, 18 motor.

Tablo 7: Sektörler ve Motorlu/Motorsuz İşletmeler

Sektörler	Motorlu İşletmeler	Motorsuz İşletmeler	Beygir Gücü	(%)
İstihraç sanayii	45	511	14.326	8,76
Tarım, evcil hayvanlar, balık ve ev ürünleri sanayii	1.279	27.160	37.251	22,78
Dokuma sanayii	244	9.109	15.855	9,69
Ağaç sanayii ve diğer bitki maddeleri sanayii	380	7.516	8.064	4,93
Kâğıt ve karton sanayii	117	231	558	0,34
Maden sanayii, maden işleme ve makine onarımı ve imalâtı	427	14.325	7.927	4,85
Bina ve inşaat sanayii	31	2.846	5.502	3,36
Kimya sanayii	94	603	3.942	2,41
Karma sanayii	10	6	502	0,31
Çeşitli sanayii	195	116	69.621(*)	42,57
Toplam	2.822	62.423	163.548	100,00

(*) Yüzde 99'u (68.824) elektrik sanayiine aittir. Elektrik sanayii (su, ısklandırma vb)

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

Tablo 8: İşletmeler, Sektörler, Motor Türleri ve Beygir Güçleri

		Toplam	Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt	Maden	Bina	Kimya	Karma	Çeşitli Sanayii
Motorsuz İşletmeler		62.423	511	27.160	9.109	7.516	231	14.325	2.846	603	6	116
Motorlu İşletmeler		2.822	45	1.279	244	380	117	427	31	94	10	195
Genel Toplam		65.245	556	28.439	9.353	7.896	348	14.752	2.877	697	16	311
Su İle Çalışan Motorlar	Motor adedi	252	5	165	33	39	-	2	1	1	1	5
	Beygir gücü	6.388	159	4.219	1.008	723	-	39	50	10	51	129
Buhar İle Çalışan Motorlar	Motor adedi	605	67	300	68	62	1	18	17	24	4	44
	Beygir gücü	37.854	6.140	11.287	7.871	2.516	595	5.502	2.923	2.133	195	4.270
Gazyağı İle Çalışan Motorlar	Motor adedi	73	3	35	2	2	1	2	1	1	-	26
	Beygir gücü	1.579	220	749	83	20	3	7	11	80	-	406
Petrol, benzin, Alkol ve sair ile Çalışan Motorlar	Motor adedi	1.212	28	602	112	108	41	171	5	28	5	112
	Beygir gücü	29.128	699.20	13.348	3.953	1.589	253	2.798	96	653	169	5.659
Rüzgâr İle İşleyen Motorlar	Motor adedi	113	107	1	-	-	-	2	-	-	-	3
	Beygir gücü	1.286	1.146	28	-	-	-	17	-	-	-	95
Elektrik İle Çalışan Motorlar	Motor adedi	2.595	88	692	305	497	179	496	67	97	8	166
	Beygir gücü	87.223	5.961	7.619	2.940	3.216	296	4.562	2.413	1.066	87	59.062
Genel Toplam	Motor adedi	4.850	298	1.795	520	708	222	691	91	151	18	356
	Beygir gücü	163.548	14.356	37.251	15.855	8.064	558	7.927	5.502	3.942	502	69.621

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız.

7)Sanayi sayımına ait “teknik” bilgilerin illere göre dağılımı da bizi kentler/bölgeler açısından gelişmişlik farklılıklarına ve kentler ve bölgelerin hâkim üretim karakteristiklerine ulaşmamızı sağlıyor.

1927 Sanayi Sayım sonuçlarında; işyeri sayıları ile çalışan sayıları aynı tabloda oldukça karmaşık bir tarzda verilmiştir. İzlemeyi zorlaştırdığı için bahse konu tablo ikiye bölünerek yeniden hazırlanmıştır.

Tablo 9’da İller, Sektörler ve İşyeri Sayıları

Tablo 10’da İller, Sektörler ve Çalışan Sayılarına yer verilmiştir. Bu iki tabloda da 63 il ve 10 sektör kolonu bulunmaktadır.

65.245 işyerine ilişkin bulguları Tablo 9 yardımıyla özetleyelim:

*28.439 işyeri ile ilk sırada Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık sektörü gelmektedir. Bu sektörün en yoğun olduğu il İstanbul’dur (2.776 işyeri).

*14.752 işyeri ile ikinci sıradaki sektör Maden, Maden İşletmesi – Makine’dir. Bu sektör de 2.001 işyeri ile İstanbul’da lokalize olmuştur.

* Üçüncü sırada 9.352 işyeri ile dokuma işkolu gelmekte olup 1.963 işyeri İstanbul’da iş yapmaktadır.

* 7.899 işyeri ile dördüncü sırada Sair Bitkisel Maddeler ve Ağaç Mamulleri vardır. Bu sektör de en yoğun faaliyetini 1.244 işyeri ile İstanbul’da sürdürmektedir.

* Beşinci sırada Bina İnşaatı işkolu gelmektedir. Toplamda 2.875 işyeri vardır. Bu sektöre ait iş yeri sayısının en yüksek olduğu il, ilginç bir biçimde, Kırşehir’dir.

Sanayi işyerlerinin illere göre dağılımındaki çarpıcı bir sonuç, Hakkari’de hiç sınai işletme olmayışıdır. Günümüzde de bu durum benzerlik arz etmektedir değerlendirmesinde bulunabiliriz. Sanayi işyerleri açısından en cılız iki merkezi Bayazıt (*günümüzün Doğu Beyazıt’ı*) 32 ve Van 80 işyeridir.

Sanayi işyeri yoğunluğu en yüksek il 8.636 işyeri sayısı ile İstanbul’dur. İstanbul’u takip eden iller ise sırasıyla; İzmir (3.520), Bursa (3.209), Balıkesir (2.597), Konya (2.245), Manisa (2.122), Gaziantep (2.016), Kastamonu (1.882), Denizli (1.581) ve Ankara (1.276) dır.

Tablo 9: İller, Sektörler ve İşyeri Sayıları

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden Maden İşletmesi -Makine	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Adana		376	174	118	28	243	5	20		6	970
Afyonkarahisar	1	412	157	109	20	200		3			902
Aksaray	2	140	17	20	22	92					293
Amasya		270	227	145	14	152	2	1			811
Ankara	80	499	132	136	93	317	9	4		6	1.276
Antalya	1	458	42	201	41	219		4			966
Artvin	1	88	33		15	92					229
Aydın	3	589	170	155	109	235	1	18	1	4	1.285
Balıkesir	26	1.289	212	296	159	548	5	52	2	8	2.597
Bayazıt	2	16	6	5		3					32
Bilecik		234	34	58	67	157	1	3		1	555
Bitlis	2	84	30	5	1	41					163
Bolu	9	386	70	154	87	288	2			3	999
Burdur	3	170	29	40	37	89		23			391
Bursa	58	1.265	408	548	132	762	3	14		19	3.209
Cebelibereket (Osmaniye)	1	166	20	73	9	78		4	1		352
Çanakkale	2	589	80	121	82	249	1	6		1	1.131
Çankırı	3	189	64	60	78	149	1	5		1	550
Çorum	11	489	180	170	51	267	1	8		5	1.182
Denizli	15	681	423	83	88	279	1	10		1	1.581
Dişarbakır	2	348	199	50	22	133	2	15		2	773

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı"

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden Maden İşletmesi -Makine	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Edirne	2	409	77	158	7	158	3	4		2	820
Elazığ		317	103	46	15	100	1	5			587
Erzincan	4	138	22	42	3	110					319
Erzurum	17	357	123	116	22	231	3	7		4	880
Eskişehir	53	324	63	148	35	217		4		2	846
Gaziantep	4	1.117	426	206	4	199	1	58		1	2.016
Giresun		230	45	19	1	112	1	1			409
Gümüşhane		74	17	11	5	57					164
Hakkari											0
Isparta		528	99	47	37	180	3	4			898
İçel	1	103	12	122		53	1	4			296
İstanbul	5	2.776	1.963	1.244	124	2.001	223	156	2	142	8.636
İzmir	20	1.852	430	463	78	533	31	55	5	53	3.520
Kars	1	82	29	28	1	54				4	199
Kastamonu	31	575	231	365	108	550	5	11		6	1.882
Kayseri	9	598	108	90	23	259	4	5			1.096
Kırklareli		198	29	44	20	108		2	1	1	403
Kırşehir	1	195	49	54	214	94	1				608
Kocaeli	9	528	111	145	134	276	2	5		5	1.215
Konya	9	1.024	220	301	74	594	4	17		2	2.245
Kütahya	15	953	125	133	129	440		14	1	2	1.812
Malatya		430	266	93	1	212	1	36			1.039
Manisa	5	1.012	220	259	133	456	5	20	2	10	2.122
Maraş		432	109	83	1	170		3			798

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı"

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden Maden İşletmesi -Makine	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Mardin		338	291	65	37	124	2	24			881
Mersin	2	205	90	54	2	113	3	10		1	480
Muğla	8	718	72	96	55	264		19		2	1.234
Niğde	3	397	114	49	11	203	1	9			787
Ordu	1	173	103	37	6	237	2		1	1	561
Rize		311	76	25	108	142					662
Samsun	2	415	150	83	94	250	3	3		3	1.003
Siirt	22	137	83	16	2	54					314
Sinop	10	159	47	22	48	112	1				399
Sivas	19	400	108	74	7	233	3	2			846
Şebinkarahisar	1	91	39	23	6	84					244
Tekirdağ		318	34	92	21	132	1	7		1	606
Tokat	3	342	165	100	15	231	1	2		3	862
Trabzon	3	297	105	56	36	188	4			2	691
Urfa	4	374	151	152	12	155	1	8			857
Van	1	32	16	6		25					80
Yozgat	6	116	40	31	8	134	1	3		1	340
Zonguldak	63	626	84	154	83	314	2	9		6	1.341
Toplam	556	28.439	9.352	7.899	2.875	14.752	348	697	16	311	65.245

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

8)Tablo 10 yardımıyla İller, Sektörler ve Çalışan Sayıları üzerine gözlem ve tespitte bulunalım.

Bu kısma kadar olan bilgilerden hatırlanacağı üzere sayım sonucuna göre çalışan sayısı 256.855 idi. Çalışanların illere göre dağılımı tablosundaki bu sayı 254.717'dir. Bu 2.138 kişilik yani yüzde 0.83'lük farkın altını çizmiş olalım.

Tablo 10'da da doğal olarak 63 il ve 10 sektör kolonu bulunmaktadır.

İşyeri sayısına da paralel olarak en yüksek çalışan sayısı Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık Sektöründedir: 110.442.

İkinci sırada	46.956 çalışan ile	Dokuma sektörü
Üçüncü	32.859 “ “	Maden, Maden İşletmesi, Makine
Dördüncü	24.300 “ “	Sair Bitkisel Maddeler ve Ağaç Ürünleri
Beşinci	18.832 “ “	Maden İstihraç.
Altıncı	32.859 “ “	Bina İnşaatı.
Yedinci	3.107 “ “	Kimya.
Sekizinci	2.792 “ “	Kâğıt.
Dokuzuncu	2.579 “ “	Çeşitli Sanayii.

Sanayi İşkolunda en çok çalışan olan ilk üç kent sırasıyla;

42.582 İstanbul

27.281 İzmir

11.325 Zonguldak.

Zonguldak ilk bakışta şaşırtıcı olabilir. Ama Zonguldak sadece Maden İstihraç Sektöründe 7.897 kişi istihdam etmektedir.

Çalışan sayısı açısından dördüncü kent Aydın (10.259) ve takiben Balıkesir (10.102), Bursa (9.886), Gaziantep (7.887), Kayseri (6.647), Kütahya (5.451) ve Manisa (5.338) kentleri gelmektedir. Zonguldak bir, İzmir üç sektördeki çalışan sayısı birincilikleri yanı sıra İstanbul altı sektörde çalışan sayıları açısından tartışmasız ilk sıradadır.

Tablo 10: İller, Sektörler ve Çalışan Sayıları

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden, Maden İşletmesi-Makine	Kağıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Adana		1.350	3.052	813	103	656	57	80		8	6.119
Afyonkarahisar	5	1.005	397	286	91	504		4			2.292
Aksaray	5	262	34	33	45	131					510
Amasya		846	532	221	68	316	11	2			1.996
Ankara	654	1.288	378	402	668	672	97	21		63	4.243
Antalya	4	977	344	685	136	443		9			2.598
Artvin	20	256	55		65	217					613
Aydın	71	7.313	685	491	463	909	2	52	1	272	10.259
Balıkesir	2.836	4.280	648	589	717	742	18	185	44	43	10.102
Bayazıt	51	30	14	6		9					110
Bilecik		482	200	356	244	234	9	5		3	1.533
Bitlis	11	240	47	5	2	84					389
Bolu	49	757	159	1.011	506	538	10			11	3.041
Burdur	9	367	559	94	80	333		60			1.502
Bursa	217	3.665	2.872	1.064	438	1.426	15	33		156	9.886
Cebelibereket (Osmaniye)	13	2.509	100	374	69	163		8	2		3.238
Çanakkale	14	1.577	139	197	324	453	5	8		2	2.719
Çankırı	30	380	101	129	286	237	6	6		5	1.180
Çorum	3.022	939	296	315	144	561	10	11		10	5.308
Denizli	18	1.608	1.093	204	241	594	9	19		15	3.801

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı"

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden, Maden İşletmesi-Makine	Kağıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Diyarbakır	14	1.159	957	136	570	376	12	41		11	3.276
Edirne	2	1.175	215	460	29	310	11	12		5	2.219
Elazığ		785	179	76	127	177	1	10			1.355
Erzincan	23	214	56	59	17	195					564
Erzurum	331	915	237	158	119	554	15	35		9	2.373
Eskişehir	402	836	188	589	198	517		11		3	2.744
Gaziantep	13	5.284	1.282	409	40	543	3	312		1	7.887
Giresun		1.164	125	35	3	199	8	2			1.536
Gümüşhane		118	21	16	8	97					260
Hakkari											0
Isparta		1.116	1.890	172	138	376	17	20			3.729
İçel	32	209	34	487		124	3	11			900
İstanbul	56	16.925	10.653	4.698	891	4.983	1.922	1.033	30	1.391	42.582
İzmir	1.061	18.224	3.921	1.517	415	1.265	314	379	359	366	27.821
Kars	52	394	58	91	2	105				28	730
Kastamonu	33	1.366	372	1.324	412	1.316	20	15		9	4.867
Kayseri	51	1.354	4.281	161	85	698	9	8			6.647
Kırklareli		1.010	68	118	66	249		8	1	4	1.524
Kırşehir	30	445	109	97	227	213	5				1.126
Kocaeli	23	1.524	104	530	956	607	26	38		13	3.821
Konya	34	2.452	590	712	184	1.274	39	31		11	5.327
Kütahya	381	2.156	1.029	277	551	868		181	3	5	5.451
Malatya		1.094	668	189	1	425	1	69			2.447
Manisa	68	2.210	889	546	623	886	8	67	14	27	5.338

Cumhuriyetimizin İlk Sanayi Sayımı 1927: "Bir Hesaplaşma Hazırlığı"

İLLER	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri	Bina İnşaatı	Maden, Maden İşletmesi-Makine	Kağıt ve Karton	Kimya	Karma	Çeşitli	Yatay Toplam
Maraş		1.126	270	190	1	344		13			1.944
Mardin		1.464	1.040	268	141	589	9	100			3.611
Mersin	18	745	2.201	1.093	4	317	22	66		16	4.482
Muğla	490	1.940	155	177	131	457		70		8	3.428
Niğde	16	973	408	116	34	468	5	17			2.037
Ordu	14	966	277	76	51	440	3		1	1	1.829
Rize		531	180	134	242	295					1.382
Samsun	12	3.101	353	185	417	740	21	8		12	4.849
Siirt	401	276	437	44	6	114					1.278
Sinop	45	392	104	112	170	162	6				991
Sivas	244	1.117	268	204	22	634	18	4			2.511
Şebinkarahisar	1	169	58	31	6	152					417
Tekirdağ		976	90	162	92	273	8	10		2	1.613
Tokat	3	764	416	189	58	496	7	2		5	1.940
Trabzon	38	1.141	314	121	66	322	10			3	2.015
Urfa	4	1.035	425	304	29	350	8	9			2.164
Van	1	74	38	11		55					179
Yozgat	13	271	93	58	12	293	7	5		7	759
Zonguldak	7.897	1.161	198	693	511	789	5	17		54	11.325
Toplam	18.832	110.482	46.956	24.300	12.345	32.869	2.792	3.107	455	2.579	254.717

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

9) Sanayi Sayımı sonuçlarına ait verilerin son bölümünde girdiler, üretim değerleri ve sektörel gayrisafı katma değer oluşumlarına dair yorum yapmamıza imkân tanımaktadır. 11 ve 12 numaralı tabloları bir arada inceliyoruz:

- a) 1927 yılında, 202.299.683 lira yerli, 29.365.023 lira yabancı girdi/hammadde kullanılarak 432.740.865 liralık üretim değeri elde edilmiştir. Bu üretim değerine katkı veren sektörler büyükten - küçüğe sırasıyla; Tarım, Dokuma, Kimya, Ağaç Mamulleri, Maden İşleme, Maden Çıkarma, Çeşitli Sanayii, Karton (Kâğıt), Bina ve İnşaat ve Karma Sanayiidir.
- b) 10 alt sektörün üretimleri için kullandıkları hammaddedeki yabancı girdi oranı [Tablo 12, sütun (2)/(3)] çoğu sektörde oldukça yüksektir. Nerede ise ithal girdi yoksa üretim yoktur. İthal hammaddenin toplam hammaddedeki payı; Karma Sanayii de yüzde 71,34, Kartonda yüzde 69,80, Çeşitli Sanayii'nde yüzde 60,6, Maden İşlemede yüzde 43,51, Ağaç Mamullerinde yüzde 20,25 ve Dokuma Sektöründe yüzde 21,55 düzeyindedir.

Tablo 11: 1927 Yılı Sanayi Sınıflarında Ham Madde ve Üretim Değeri (Lira)

Sanayi Sınıfları	Ham Madde			Yıllık Üretim (4)	%
	Yerli Malı (1)	Yabancı Malı (2)	Toplam Ham Madde (3)		
Maden Çıkarma sanayii	5.151.784	294.298	5.446.082	12.379.563	2,86
Tarım sanayii	145.041.967	8.685.227	153.727.194	281.605.268	65,07
Dokuma sanayii	31.218.402	8.576.505	39.794.907	76.365.949	17,65
Ağaç mamulleri sanayii	6.534.220	1.658.857	8.193.077	15.161.347	3,50
Karton sanayii	493.068	1.139.600	1.632.668	4.237.515	0,98
Maden sanayii	3.650.233	2.811.188	6.461.421	14.444.322	3,34
Bina ve inşaat sanayii	1.652.813	143.106	1.795.919	3.816.260	0,88
Kimya sanayii	7.332.593	2.617.492	9.950.085	17.244.353	3,98
Karma sanayii	18.190	45.288	63.478	122.050	0,03
Çeşitli sanayii	2.206.413	3.393.462	5.599.875	7.364.228	1,70
TOPLAM	203.299.683	29.365.023	232.664.706	432.740.855	100,00

Kaynak: Sanayi Sayımı tablolarından kendi hesaplamalarımız

- c) Üretimin yabancı girdiye bağımlılığı olarak yorumlayabileceğimiz [Tablo 12, sütun (2)/(4)] verilerde b'deki değerlendirmemize doğal olarak paralel bir görünüm arz etmektedir. 10 sektör toplam olarak 29.365.023 lira tutarında yabancı girdi kullanmıştır. Bu yabancı girdi tutarını üretim değerine bölelim: $(29.365.023 / 432.740.855) \times 100 = \text{yüzde } 6,79$.

Totolojik gibi görünse de ithal girdi tutarlarını sektörel üretim değerlerine oranlayarak yüzde payları en yüksekte en düşüğe doğru sıralayalım; Çeşitli sanayii (yüzde 46,08), Karma Sanayii (yüzde 37,11), Karton (yüzde 26,89), Maden İşleme (yüzde 19,46), Kimya Sanayii (yüzde 19,46), Dokuma ve Ağaç Mamulleri iş kollarında bile yüzde 10 – 11 bandındadır.

d) Bilindiği üzere üretim değeri ile ara girdiler arasındaki fark esas olarak **gayri safi katma değeri** vermektedir. [Tablo 12, sütun (4) - (3)]. Sektörel katma değer verilerinde ilk üç sırayı; Tarım, Dokuma ve Maden İşleme sektörleri paylaşmaktadır. Dördüncü sırada Kimya ve sonrasında sırasıyla; Ağaç Mamulleri, Maden Çıkarma, Karton, Bina ve İnşaat, Çeşitli Sanayi ve Karma Sanayii gelmektedir.

Tablo 12: Gayri Safi Katma Değerin Oluşumu(*)

Sanayi Sınıfları	(2) / (3) %	(3) / (4) %	(2) / (4) %	GSKD
				(4) - (3) Lira
Maden Çıkarma sanayii	5,40	43,99	2,38	6.933.481
Tarım sanayii	5,65	54,59	3,08	127.878.074
Dokuma sanayii	21,55	52,11	11,23	36.571.042
Ağaç mamulleri sanayii	20,25	54,04	10,94	6.968.270
Karton sanayii	69,80	38,53	26,89	2.604.847
Maden sanayii	43,51	44,73	19,46	7.982.901
Bina ve inşaat sanayii	7,97	47,06	3,75	2.020.341
Kimya sanayii	26,31	57,70	15,18	7.294.268
Karma sanayii	71,34	52,01	37,11	58.572
Çeşitli sanayii	60,60	76,04	46,08	1.764.353
TOPLAM	12,62	53,77	6,79	200.076.149

(*) Tablo 11'deki sütun numaraları kullanılarak aşağıdaki hesaplamalar yapılmaktadır:

(2) / (3) = Yabancı Malı Hammadde / Toplam Hammadde

(3) / (4) = Toplam Hammadde / Toplam Üretim

(4) - (3) = GSKD, Gayri Safi Katma Değer, Üretim Yöntemi ile GSYİH

1927 Sanayi Sayımında yer alan 65.245 işyeri, 256.855 çalışan ile 200.076.149

lira Sınai Gayri Safi Katma Değer yaratmıştır.

TUİK verilerine göre 1927 GSYİH (Üretim Yöntemi ile GSKD)

Tarım 609 milyon lira

Sanayi 192 milyon lira

Hizmetler 681 milyon lira

GSYİH 1.482 milyon liradır

Sanayi Sayım sonuçlarındaki 200 milyon liralık katma değer ile TUIK 1927 serisindeki fark sadece yüzde 0,54’tür. $[200 - 192 = 8 \text{ milyon lira. } (8 / 1.482) \times 100 = 0,54]$

Bu fark da 1927 şartlarında Sanayi Sayımı sonuçlarının gerçekten kapsayıcı ve doğru yapıldığına yeterli karineyi teşkil eder.

Sonuç Yerine

Shakespeare’in bir sözü vardır; “*Bütün dünler, yarınları aydınlatan fenerlerdir*”. Gerçekten de öyledir. O nedenle, bugünün gözlüğünden bakarak geçmiş değerlendirirken dönemin kendine özgü koşullarının hatırlanması büyük önem taşır.

Köhne imparatorlukların cenaze töreni de sayılabilecek I. Dünya Savaşı. 1912 – 1922 yılları, iki yüzyılın kırım dönemi. Bu yıllar, en derin izlerini Türkiye’de bırakmıştır. 18 milyonu barındıran Anadolu, on yıl içinde 5 milyon nüfus yitirmiştir.

Yoksulların zaferi olarak adlandırabileceğimiz Kurtuluş Savaşımız sonrası 1923’de Cumhuriyetin kuruluşu, 20. yüzyıla girme adıımıdır. Bir anlamda 20. yüzyılın dünyasına, bilimine ve geç kalınmış aydınlanmasına giriştir. 1923 Cumhuriyeti, yoksun ve bitkin bir köylüler ülkesinde geri kalmışlığı aşabilme davası, iddiasıdır.

Cumhuriyetin ilk dört yılı büyük bir onarımla geçmiştir. Devletin örgütlenmesinde kurumsallaşma gayretleri nerede ise tamamlanmış, ekonominin inşasında da politika tartışmaları hızlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin kadroları, dört yaşındaki genç Cumhuriyeti geleceğe taşımak üzere netleşmek için üç büyük sayımı gerçekleştirdiler: Nüfus Sayımı, Tarım Sayımı ve Sanayi Sayımı.

13.640.270 kişilik ulus devletin tarım ve sanayi sayımı sonuçlarına dair bulgular oldukça zayıftır.

Konumuz olan 1927 Sanayi Sayımına göre 65.245 işletme ve 256.855 çalışan ile sınaî yapı çok zayıf bir duruma işaret ediyordu. Bu işletmelerin nerede ise yüzde 70’i bir ya da iki-üç kişilik kurumsallaşmamış aile işletmeleri ve sektörel yapı itibarıyla Osmanlı’nın 1917 Sanayi vaziyetinden çok da farklı değildi.

Sanayi işletmelerinin yüzde 45’i tarım, yüzde 18’i dokuma, yüzde 11’i maden çıkarımı gibi geleneksel üretici karakterde idiler ve bu işletmelerin sadece yüzde 4’ünde motor gücü kullanılmaktaydı. İşletmelerin coğrafi olarak dağılımına bakıldığında; başta İstanbul olmak üzere İzmit, Bursa, Balıkesir, Manisa, Denizli, Gaziantep, Kastamonu ve Ankara’da yoğunlaşmıştı.

Sanayi sayımı sonuçları ile açığa çıkan sınaî altyapı, Cumhuriyet rejimini kendisini güvende hissettirmekten çok uzaktır. Cumhuriyetçiler bir karar vermek zorunda idiler. 1930’a kadar özel kesimi çeşitli teşviklerle desteklemeyi ihtiyatı elden

bırakmadan sürdürdüler. Fakat başta İstanbul olmak üzere girişimcilerdeki hâkim ithalatçı karakter bir türlü üretici karaktere bürünmüyordu.

Ve hesaplaşma 1930’un Nisanında Ankara’da toplanan Sanayi Kongresi (Şahinkaya, 2009: 149 – 219) ve sonrasında yapıldı (Kuruç ve Şahinkaya 2012). 1933 yılında hazırlanan Birinci Sanayi Planı ile birlikte Cumhuriyet sihirli bir denklem ile yoluna devam etti. O sihirli denklem: **Demiryolları + Sanayileşme = Devletçilik** idi.

Bir sürü iç ve dış dirence karşı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu sihirli denklemin dayandığı stratejik tercihin yol gösterici önderidir. Bu tercih sayesinde ki, Cumhuriyet Türkiye’si 1930’lu yılları bitirirken;

- Sanayi temelli üretim alanına,
- Dış ticaret, borçlanma ve finansal akımlardan oluşan dolaşım alanına,
- Bölüşüm alanına,
- Fikir alanına,

sahip, yeni ‘**özgür ve bağımsız**’ bir ülke olarak yaratılmıştır.

Yaratılmıştır yaratılmasına ama Cumhuriyetin kadroları, hem yeni bir sanayi hareketini, hem de yeni bir toprak rejimi tasarımını kurgularken iki ciddi yoklukla yüz yüze gelmişlerdir. Biri, ileri atılacak ve tarihi rol üstlenecek bir burjuvazinin yokluğu. Diğeri de, topraksız, az topraklı, maraba, yarıcı, ortakçı, mevsimlik işçi olan ve yine tarihin akışı içinde toprağı ve toprak – tarım rejimini talep etmesi, bunu eylemlerle gösterecek bir köylülüğün kitlesel suskunluğu ve yokluğu (Kuruç: 2015).

1930’dan itibaren Cumhuriyetçi kadrolar iki ciddi yokluğu görerek, fakat herhangi bir sınıfsal destek almadan bu iki taşıyıcı kolonu inşa etme ve böylece *geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırma davasını* omuzladılar ve başardılar.

Unutulmamalıdır ki; tarihin hükmünü değiştirme fikri, düşünce ve belki de efendi değiştirmek kadar kolay değildir. Ve unutulmamalıdır ki; tarihle oynayan, hükmüne katlanacaktır!

KAYNAKÇA:

- Avcı, S. (2000) “Türkiye’nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları” **Coğrafya Dergisi**, 8, 29 -70.
- Boratav, K. (1988) **Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 1985**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cillov, H. (1952) “Türkiye Sanayi Sayımları” **İktisat Fakültesi Mecmuası**, 13, S.1, 200 – 227.
<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/535709F3E7A64B0880AEAFB62F58BAAD?doi=>
- (25 Ekim 2018)
- Cillov, H. (1954) “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri” **İktisat Fakültesi Mecmuası**, 16, S.1, 176–196.
<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/4A4B0DBC047D4F0DAEF50FFC1687C9AD?doi=>
- (1 Kasım 2018)
- DİE. (1969) **Sanayi Sayımı 1927**. Ankara: Yayın No: 584.
- DİE. (1970) **1927 Tarım Sayımı**. Ankara: Yayın No. 614.
- Dik, E. (2012) “1927: Yönetmelik Örgütlenme ”**Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919 – 1928** içinde, (Editör: Güler, A, B) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 604, 2071-2179.
- Korum, U. (1982) “1923 – 1929 Döneminde Türkiye’de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları” **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi** içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No:513. 63-78.
- Kuruç, B. (2011) **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuruç, B. ve Şahinkaya, S. (2012) “1930’lar Türkiye’sinde Sanayileşmenin Ana Çizgileri ve La Turquie Kemalist Dergileri”. **Kemal’in Türkiye’si La Turquie Kamaliste**. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Kuruç, B. (2015) “Cumhuriyet ve Toprak” **Tuncer Bulutay’a Armağan**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Armağanlar Dizisi 13.
- Yıldırım, S. (2010) “Belçikalı Nüfusbilimci ve İstatistikçi Camille Jacquart ve Türkiye’de Modern İstatistiğin Kurulması, 19126 – 1929” **Modern Türklük Araştırmaları**, 7, 7-36.
- Ökçün, G. (1971) (yayına hazırlayan) **Osmanlı Sanayi: 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki**. Ankara. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 299.
- Şahinkaya, S. (2009) **Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Şahinkaya, S. (2013) “Sanayi Sayımı 1927: İlk Bulgular” **XIII. Sosyal Bilimler Kongresi. 4 – 6 Aralık**. Ankara

- Tamer, A. Ve Bozbeyoğlu A,Ç. (2004) “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yanışımalar” **Nüfus Bilim Dergi.** 26, 73 - 88
- Toy, E. (2007) **O’na Katılmak: Dünden Yarına Türkiye Cumhuriyeti.** İstanbul: Güner Yayınları.
- Tütengil C,O. (1980) “1927 Yılında Türkiye”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, Ankara: TTK Basımevi. 55-85.

